

Pienīniet Latvijas Universitātē piešķirtās gadi, mācījām
trīsdesmit latviesi - zinātnieki un izglītības iestāžu pārstāvji.
Jāzīst, ka Jūs ir viens no tādiem, kuriem Latvija ir ļoti vaidināta
austrumu pasaules vidi. Jūs ir Latvijas vērtība, kas ir daudz vairāk
saglabājusies nekā vairākās citās valstīs.

Jānis Auškāps

Junk's Manuscript No. 1000
Gramata pri ĉiuj lajnoj de la ĉiuj ŝtatoj. No. 1000
prezenti ĉiuj ŝtatoj. No. 1000.

ZINĀTNEI UN TĒVIJAI

Trešais, papildinātais izdevums

Izkaršū pāri vējus, mās ir zēm alzītārīgā savā stāju,
sā u tautu un zenu. Latvietu jēzus vēl joprojām ir pie Bērnu
plāni, tautas dzīva, kaut smiekl vārdzība. Lāčuļas televīzijā ir rik-
ņut dzidri cilvēku spēkā, kura spēkā.

MATERIĀLĀ UN GARA KULTŪRA

MATERĀLĀ UN GARA KULTŪRA

· Pārāk daudz aptver vārds "kultūra", lai par to īsā brīdī runātu visā plašumā. Pieejot gleznai, kur attēlota pazīstama aina, prasām sev, no kuras vietas tā skatīta. Mēģināšu dot metu kultūras ainai, kuru redz skatītājs, kas pārzina mūsu laikmeta zinātnes sasniegumus un apzinās, ka drošs un stiprs pamats ikviens celtnei vienīgi zeme, bet zemi, kas bija neiztaisīta un tukša, pilda ar dzīvību un dzīvībai dod saturu un jēgu radītājs gars.

Tā nonākam divās sētās: matērijas un gara. Sākam apskatīties, kas šinīs sētās par kārtību un kas par saimniekiem. Matērijas sēta šķiet mums labi pazīstama: tai pieder zeme, kuru krustām šķērsām esam izvagojuši. Svešāks mums liekas otrās sētas saimnieks – gars. Griežamies zinātnes tūristu birojā un dabūjam pārsteidzošu izziņu. Atbilde skan: kas gars, to jūs paši jūtat skaidrāk par visu citu, ko jūs zināt. Bet, kas matērija, par to mums tikai tumša nojauta, un, ja 1936. gadā vēl ir kāds spoks, tad tas nav gars, bet matērija. Izrādās, ka pieaugušā cilvēkā tā, ko saucam par vielu un kas šķietami piepilda visu ker-

mena aizņemto tilpumu, nav vairāk kā mazs punktiņš, ko tikko vēl var saredzēt mikroskopā, ja šo vielu sablīvētu tā, ka starpā nepalieks tukšumu. Un tā pati ir – elektriskie lādiņi.

Grūti būtu dot šeit tādu uzskatu pamatojumu. Man jāaprobežojas ar to, ka minu dažu mūsu laikmeta lielāko atzinumu kopsavilkumu. A. Edingtons savā grāmatā "Fizikas pasaules aina" 1928. g. raksta tā: "Par materiālo pasauli tagad domājam citādi nekā pagājušā gadsimta beigās. Domāju, ka esam pietiekoši atrīvojušies no substances ilūzijas. Pie faktiem pieradušam fizikām būs gan grūti pievienoties uzskatam, ka visu lietu pēdējais pamats garīgas dabas. Bet neviens nevar noliegt, ka gars pirmsais un tiešķakais mūsu pieredzes priekšmets un cits viss secinājums. Fizikas pasaule skatām dzīves drāmu ēnu spēlē. Tā ir simbolu pasaule, un kā simbolu to mums nodod fizikis. Tad uz skatuves parādās burvis gars un pārvērš simbolus lietās. Skopi izkaisītie elektrisko spēku kodoli pārvēršas taustāmā ķermenī. To nemītīgā kustība top par vasaras siltumu, gaismas vilņojumu oktāva – par spožu varavīksni. Top skaistuma un jēgas pilna pasaule, bet, ak vai, arī jaunuma un sāpju pasaule."

Dž. Džinss grāmatā "Jaunie dabzinātnes pamati" 1934. g. raksta tā: "Kad neesam sevišķi kritiski noskaņoti, mums šķiet, ka esam labi pazīstami ar matēriju. Bet mazas pārdomas rāda, cik garš celš no kāda priekšmeta līdz mūsu apziņai: matērija, kāds notikums tajā, tā iedarbība uz manu orgāniem, kairinājuma novadišana pa nerviem līdz centram, beidzot, pāreja pār miesas – gara tiltu. Tāpēc matērija, kur norise sākusies, var būt gluži citāda kā tā, ko šķietam redzam, dzirdam, jūtam. Pašreizējo fizikas stāvokli raksturo nevis tas, ka pasaules ainā būtu iespiedies kaut kas garīgs, bet gan tas, ka no vecā nekas garīgs nav palicis pāri. Jaunai ainai nomainot veco, ne tik daudz nomanāma gara pievienošanās matērijai, cik pēdējās pilnīga izjušana, vismaz tādā veidā, no kāda vecā fizika būvēja savu objektīvo pasauli."

Beidzot, Bērtrands Rasels saka par matēriju, ka tā "...nav ilgstošs priekšmets mainīgos apstākļos, bet ir saistīta notikumu sistēma. Vecais cietums pagalam, un līdz ar to – īpašības, kas

materiālistiem lika turēt matēriju par reālāku kā domu lidojums."

Apstājos pie gara un matērijas problēmām, lai ūsi raksturotu zinātnieka stāvokli pret tām, kas rada jaunu pieeju un met jaunu gaismu arī uz materiālās un gara kultūras valstīm un to savstarpējām attiecībām. Šodien vairs nav enciklopēdistu, kas spētu aptvert visas zinātnes un kultūras nozares. Dažādi tās attēlosies vēsturnieka, filozofa, dabzinātnieka skatā. No otras puses, neatvairāma ir cilvēka gara tieksme mēģināt pasaules bezgalīgo dažādību apvienot kaut kādā vienā sakarīgā kopumā, kura daļas saistītu viens pavediens – ideja. Mēģināšu šeit uz zīmēt kultūras ainu dabzinātnieka skatā, izejot no kāda visplašākā dabas likuma. Tā būs jauna, vēl neizmēģināta pieejā jautājumam. Tas dos man arī iespēju jums parādīt, kā zinātnē strādā savā tīrumā. Patiesību meklēdama, tā iziet no kāda pienēmuma, hipotēzes, un pārbauda ar pazīstamiem faktiem un sakarībām, vai tā neatduras uz pretrunām. Tādā gadījumā tā atmetama vai pārveidojama. Ja pretrunu nav, tad lietojam to tālāk, un jaunais apgaismojums var parādīt arī jaunas sakarības, kas būs jaunas zinātnes un kultūras vērtības. Šis ceļš nav viegls. Mums jāpieskaras dažām grūti saprotamām lietām, jālieto jauni sveši vārdi. Esmu tomēr izvēlējies šo ceļu, gribēdams šai sapulcei sniegt kaut ko, kas nav atrodams kaut kurā grāmatā, un dot iespēju kaut ar mazu paraugu iepazīties ar mūsu, zinātnieku, darba veidu.

Dabas likumu, kas aptver visu mums pazīstamo pasauli un ir mūslaiku fizikas, ķīmijas, tehnikas stūrakmens, sauc par otro termodinamikas likumu. Pirmais ir enerģijas nezūdamības likums, kas saka, ka enerģiju vai darbu nevar dabūt no nekā un ka enerģija arī nepazūd. Otrajam dotas dažādas izteiksmes gan vārdiem, gan matemātikas simboliem. Tas saka, ka enerģija tikai tad var veikt darbu, ja iespējams enerģijas kritiens no augstāka līmeņa uz zemāku, piemēram, siltuma pāreja no augstākas temperatūras uz zemāku. Ūdens tikai tad var griezt dzirnavas, ja ir ūdens kritums. Augstvērtīgā, darba spējīgā enerģija pārveidojas mazvērtīgā, darba nespējīgā. Visiem enerģijas veidiem tieksme pāriet siltumā, kas izklīst pasaules telpā,

līdz visur būs vienāda temperatūra. Kad tāda iestāsies, izbeigsies pasaules norise, pasaule sastings. Šo likumu varētu saukt par pasaules norises likumu, jo neviena cita zinātnes atzīna nenozīmē tik izsmēloši, visu kosmu aptverdama, tik ne-saudzīgi un nepielūdzami pasaules norises virzienu kā ši. Šo likumu izteic arī tā: pasaules entropija aug. Tāds formulējums visabstraktākais, grūtāk saprotams, bet turpmākā skaidrai izteiksmei visnoderīgākais. Mēģināšu to paskaidrot ar pavisam vienkāršu ilustrāciju.

Iedomāsimies trīs kastītes sērkociņu, pie kam vienā tie balti, otrā sarkani, trešā zili. Izbērsim visus nelielā maisiņā. Ja tagad iegrābsim no maisiņa saujiņu, kas atbilst apmēram vienas kastītes tilpumam, tad tajā vairs nebūs vienas krāsas sērkociņi, bet, pienēmsim, vairākumā baltie, kuriem piejukuši sarkanītie un zilie. Otra saujiņa dos varbūt vairākumā sarkanītie ar balto un zilo piejaukumu. Trešā – zilos ar sarkanīiem un baltīem. Ja maisiņu pakratīsim, sajukums būs vēl lielāks. Ja krātīsim ļoti ilgi, visu krāsu sērkociņu sajuks tā, ka katrā saujiņā būs vienlidzīgās daļas baltie, sarkanītie un zilie. Pareizāk sakot, jo ilgāk krātīsim, jo lielāka varbūtība, ka maisiņa sastāvs tuvojas kādam gala stāvoklim, kad tas vairs nevar mainīties. Sākumā sērkociņiem bija noteikta organizācija: katra krāsa savā kastītē. Sajukšana ienes dezorganizāciju, kas kļūst jo lielāka, jo ilgāk jaucam, un tuvojas tādam stāvoklim, kad lielāks sajaukums vairs nav iespējams. Šāda dezorganizāciju nu ir entropija, kas augdama tuvojas savam maksimumam. Sākuma stāvoklis, kad katras krāsas sērkociņi bija savā kastītē, atbilst vispilnīgākajai organizācijai un darba spējīgās enerģijas vislielākajam daudzumam. Jo lielāks sajaukums, jo lielākā entropija, jo mazvērtīgāka enerģija.

Tāds sajaukums pats no sevis nevar sadalīties sastāvdaļās, tāpat kā upe nevar tecēt no lejas uz augšu vai siltums pats pāriet no aukstākas vietas uz siltāku. Tāds nu ir pasaules norises virziens, ka augstas organizācijas enerģija nemitigi pārvēršas mazvērtīgā, kas pati no sevis nevar atgriezties augstas organizācijas stāvoklī. Entropija nevar pati no sevis samazināties.

Bet sērkociņi gan var nokļūt katrs savā kastītē, ja mēs at-

lasām katras krāsas sērkociņus savā kaudzītē un tad ieliekam katru kaudzīti savā kastītē. Sistēma nu atgriezusies sākuma stāvoklī. Bet kādā ceļā? Iemaisoties cilvēka garam. Tas var zināmu dezorganizācijas stāvokli atgriezt organizācijas stāvoklī.

Es nu gribētu aplūkot, vai nevaram kultūru uzskatīt par cīnu ar entropijas augšanu un kultūras sasniegumus par entropijas samazināšanu. Spēks, kas nostājas tad pretim otrajam termodinamikas likumam, būtu cilvēka radītājs gars. Varbūt jums jau tagad rodas nojauta, cik grandioza aina atveras mūsu acīm šādā kultūras skatījumā, kur mēs ar sauso, prozaisko fizikas likumu mēģinām pieiet kultūras jēgai. Mēs redzam gigantisku cilvēka organizējošā gara cīnu ar pasaules dezorganizācijas norisi, ar entropijas augšanu, kas ir ceļš uz iznīcību un pasaules absolūto nāvi. Mēģināsim noskaidrot, kas uzvar šajā cīnā.

Pieejot tīrumam, kas ilgi bijis atmatā, redzam, ka tur aug dažādas zāles, lielākā daļā mazvērtīgas. Uzaram tīrumu, iznīcīnām nezāles un iesējam viena auga, kviešu, sēklu. Ar to dabas norisē iejaucas cilvēka gars, organizēdams zināmā laukumā vairāku augu vietā viena auga kultūru (kas atbilst vienas krāsas sērkociņu atlasīšanai kastītē). Šī kultūra pavairo uztura vielu daudzumu cilvēkam, citiem vārdiem, paceļ matērijas vērtību, organizēdama to tā, ka tā cilvēkam barības veidā dod enerģiju. Ar to pasaules entropijas augšana samazināta.

Kviešus var vest uz mājām bez ceļa. Ja zeme nav pagadījusies līdzena un cieta, jābrauc līķu loču un diezgan ilgi. Tai vietā var iztaisīt taisnu un cietu ceļu. Pašā dabā nekur nerēdzam taisnas līnijas. Taisna līnija pilnā mērā gara produkts. Izvēloties taisnu ceļu, gars apzinās, ka, pa to braucot, paies īsākais laiks, vismazāk nogurs zirgs un vismazāk nodils rati. Pasaules entropijas augšana samazināta.

Pirmais cilvēks izgatavo no gadījuma formas akmens cirvi. Akmenim ar to dota zināma ģeometriskā forma, t.i., noteikta organizācija telpā. Šāda organizācija gara ierosināta, kas apzinās, ka tā samazina spēka patēriņu, teiksim, koka smalcināšanai, tātad samazina entropijas augšanu. Cirvja vei-

došanā izpaužas daudzu piedzīvojumu, novērojumu un loģisku secinājumu savirknējums kā gara darbības rezultāts. Akmenī ielikta ideja, akmens ar to apgarots un ieguvis lielu vērtību. Matērijas vērtība pacelta, entropijas augšana samazināta.

Cilvēks ceļ mitekli, piemēram, akmens ēku. Zināma telpa atdalīta no ārpasaules. Akmeni salikti zināmā kārtībā, to kopums rada noteiktas ģeometriskas formas. Tās diktē gars, organizēdams matēriju. Tāda organizācija aizkavē siltuma aizplūšanu un izklīšanu un samazina entropijas augšanu.

Bet celtnes sasildīšanai jāsagedzina malka. Ar to augstvērtīgā matērija pārvēršas mazvērtīgā. Tātad entropija aug. Bet uguns taču liels kultūras ieguvums! Tas nu runā pretim tam, ka kultūra ierobežo entropijas augšanu. Bet malkas dotais siltums ļauj eksistēt un izplatīties augstākam organizāmam – cilvēkam. Rezultātā tātad tomēr augstākas organizācijas stāvoklis.

Aplūkotie piemēri skar materiālo kultūru. Apstāsimies arī pie gara kultūras. Ikvienā mākslas darbā materiāls, no kura tas veidots, pakļauts zināmai idejai, kas īstenais šī darba saturs un vērtība. Materiāla organizācija mākslas darbā novērojama jau tā ārējā uzbūvē. Dabā neskaitāms daudzums skaņu un trokšņu, bet tie nekad nedod to pārdzīvojumu un nemodina tās jūtas, ko dod pat neliela dziesmiņa. Dziesmiņā skaņas sakārtotas noteiktā kārtībā, attiecoties uz toņu kārtām, ritmu, skaņu augstumu, saskaņu, un ikviens skaņu mākslas darbs spilgts asi izteiktas organizācijas piemērs, pilnīgs pretstats dezorganizētām trokšņu skaņām.

Tāpat sarindoti stingrā kārtībā vārdi dzejā, ievērojot pantmēru, atskaņas, formu, iekšējo simetriju. Vēl pilnīgāka un svārīgāka ikvienā daiļliteratūras darbā iekšējā idejiskā organizācija, kas to dara par augstu radītāja gara veiktu intelektuālās enerģijas sablīvējumu un kāpinājumu.

Liniju un formu sakārtojums celtnei, kas sastāda tās mākslas vērtību, atkal visai spilgts organizācijas paraugs, kas it sevišķi izceļas, salīdzinot ar neformu materiālu, no kura tā darināta. Pat šīs celtnes lielā izturība nes sevī lielas pretestības ideju dezorganizējošiem spēkiem.

Gleznā krāsu kombinācijas kļausa noteiktām likumībām, kas satur zināmu organizācijas principu. Bet glezna iegūst tikai tad lielu mākslas vērtību, ja māksliniekam izdevies sakārtot, organizēt viņa rīcībā esošos līdzekļus, formas un krāsas tā, ka viņa ideja savā iemiesojumā atradusi augstāko kāpinājumu, spilgtāko izpaudumu.

Tādu pašu lomu tēlniecībā spēlē telpiskās formas, kādās tēlnieks organizē savu granītu, marmoru un bronzu.

Jau pavirša apskate rāda, ka radošajā mākslā darbojas liels organizētājs spēks un patiesā mākslas darbā koncentrētas lielas vērtības. Bet vērtību koncentrēšana ir entropijas augšanai pretēja norise. Ar to vēl mākslas organizētāja vara nebeidzas. Ikvienā mākslas darba novērotajā, tvērējā tas rada zināmu noskanojumu, zināmu jūtu pacilātību, zināmu domu un visas psihiskās pasaules darbības kāpinājumu, kas pats par sevi rada dvēselisko spēku koncentrāciju un tātad ir entropijas samazināšana. Māksla bez tam var ierosināt uztvērēju uz jaunu kultūras darbu.

Atzīmējams, ka līdzīgu uzskatu par mākslu izsaka ārkārtīgi spilgtos un lakoniskos vārdos lielais franču gleznotājs Engrs, teikdams: "Skaistums ir matemātika."

Gara organizētāja darbs tikpat skaidri saskatāms otrā lielā gara kultūras novadā – zinātnē. Jau sistematizētājas dabzinātnes, kā zooloģija, botānika, mineraloģija, radīdamas zināmu sistēmu apskatāmā materiālā, to idejiski organizē. Bet vēl lielākā mērā dabzinātnes, it īpaši fizika, māca mūs pazīt dabas spēkus, un tikai to pazišana ļauj mums tos nodarbināt savām vajadzībām un tos šim darbam organizēt. Ja nemam vērā, ka tehnika, kuras ārkārtējā ietekme uz mūsu materiālo kultūru visiem pazīstama, pilnā mērā izaugusi no dabzinātnēm, tad tūlīj redzam šo zinātnu lielo lomu kultūras celšanas darbā.

Dabzinātnu starpā ar savu gandrīz neaptveramo lomu materiālās kultūras attīstībā un ar savu it sevišķi skaidri caurredzamo matērijas organizētājas darbu 19. un 20. g.s. izceļas ķīmija, it īpaši tā saucamā sintētiskā jeb uzbūvētāja ķīmija. No neliela elementu skaita, pieciem, sešiem, kuru atomi nemainīdamies pāriet no viena savienojuma citā, tā uzbūvējusi

300 000 dažādu vielu, no kurām daudzas sastopamas dabā, citas tikai cilvēka radītās. Šādu vielu darināšana tapusi iespējama tāpēc, ka zinātnieki pratuši savīt brīnišķīgā radošā darbā pētījumus, novērojumus, asus prāta secinājumus, ģeniālu izdому un fantāziju. Lai uzceltu sarežģitos nekad neredzēto atomu sakārtojumus molekulās, vajag ne mazāk fantāzijas kā kādas monumentālas celtnes projekta izstrādāšanai. Ar to matērijai dots augstākais organizācijas stāvoklis, tā it kā tapusi apgarota un tai likts kalpot simtām cilvēces vajadzību: remdināt sāpes, dziedēt slimības, izdalīt krāsās tērus un cilvēka apkārtni, darināt mākslīgas šķiedrvielas, palīdzēt atrisināt citus dabas noslēpumus, vairot cilvēces labklājību, bet arī dot briesmīgus līdzekļus cilvēces iznīcīšanai.

Cīņa, ko ved medicīna ar spēkiem, kuri apdraud augstākā dzīvības izpauduma, paša radītāja gara nesēja – cilvēka veselību, mūžu, pastāvēšanu, viņa dzimuma mūžīgo dzīvošanu, ir neapšaubāms pretspēks iznīcības tendencēm. Medicīna tātad veicina cilvēka dzīves organizāciju un darbojas pretim entropijas augšanai.

Tehnikas lielā loma materiālo vērtību radīšanā jau minēta. Tam piemetināms, ka mašina, cietu ķermenē sistēma, kas, ārēja spēka dzīta, spēj veikt lietderīgu darbu, arī apgarotā matērija. Šeit metālā ielikta cilvēka doma, meklējumi un atradumi, atjautība un izdoma, cilvēka gara nemītīgā dziņa pakļaut sev dabas spēkus un valdīt pār nedzīvo pasauli. Un, ja šodien šī vara tapusi tik liela, tad tas nozīmē grandiozu šo spēku koncentrāciju cilvēka rokās kā lielāko pretstatu enerģijas izkliedēšanai.

Matemātika, rīkodamās ar tūriem gara darinātiem, tātad agrākā nozīmē pilnīgi nereāliem, bet mūsu izpratnē visreālākajiem lielumiem, palīdz uzmeklēt visciešākās sakarības kā paša gara veidojumu, tā dabas parādību starpā. Tā mums rāda vispilnīgākos organizācijas ideālus un arī ceļus, kā tos sniegt. Tāpēc matemātika – spēcīgākais gara ierocis cīņā ar entropijas augšanu.

Nevajadzēs gan daudz vārdu, lai parādītu, ka vēsture un sabiedriskās zinātnes – tautsaimniecība, tiesību zinātnes – ar

saviem meklējumiem un atzinām kalpo cilvēces dzīves organizācijai, labākai iekārtošanai un ir liels šīs sadzīves attīstības un uzplaukuma veicinātājs spēks. Vēsturiskie fakti, bez idejiska sakara savārstīti, nav vēsture. Vēsture kā zinātnē atrod vadošo pavedienu faktu norisē un šīs norises likumībās. Tā organizē notikumus, un šī organizācija pagātnē rāda ceļu valsts un sabiedrības organizācijai nākotnē.

Tiesību zinātnes jau savā būtībā ir sabiedrības un tās locekļu attiecību normētājas, tātad sabiedrības organizētājas. To uzdevums novērst haosu, jucekli, t.i., tieši cīnīties ar dezorganizāciju. Ne mazāk jūtams tautsaimniecības sabiedrības organizēšanas darbs, un mūsu paaudze bijusi lieciniece postam un briesmām, kādas uzņāk, ja sairst sabiedrības, valsts tiesiskā un saimnieciskā organizācija.

Bet vai kultūras izpaudums ētisko, tikumisko vērtību pasaulei ļaujas arī tulkoties mūsu šīsdienas skatījumā? Morāle un desmit bauši, vai nu tie dievišķas atklāsmes vai pieredzes ceļā iegūti, vai prāta secinājumu doti, ir kā žogi, kas virza cilvēka tieksmes un dvēseliskos spēkus uz cilvēka bioloģisko un garīgo pastāvēšanu, kas aiztur iznīcinošās tendences un aizkavē individua un cilvēces sairšanu un izdzīmšanu. Tajā pašā laikā ētika ceļ un kāpina cilvēka pozitīvās tieksmes un radītaju spēku, mudinādama uz jaunu vērtību radīšanu, vairodama vērtību augšanu un koncentrāciju, kas pretēja entropijas augšanai.

Un, beidzot, reliģija, neapmierināta ar to, ko spēj sasniegt un dot cilvēka prāts, meklē dievišķīgā atklāsmē visaugstāko, visu visumu, dzīvību un cilvēku, visu prātam nesaprotaamo parādību, visu pasaules norisē darbīgo spēku pirmsākumu, entropijas nulles punktu, pasaules norises Organizētāju. Cilvēka garam nav pieņemama iznīcība un bojā eja. Viņš cīnās ar to, bet nevar pats to pārvarēt. Palīgā nāk ticība un dievišķīgā atklāsme. Religijs tātad vispirmatnējākais un visspēcīgākais protests pret entropijas augšanu.

Pēdējā laikā daudz runāts par materiālās un gara kultūras attiecībām. Tās nostādītas kā pretstati viena otrai. Materialās kultūras pārmērīgā attīstībā saskata kultūras krīzes cēloni, kas it kā vedot cilvēci pretim kultūras sairšanai un bojā ejai. Mūsu

skatījumā aina mazliet citāda. Materiālisma sabrukums fizikā izslēdz materiālās kultūras izaugšanu no materiālisma, lai gan materiālā kultūra turpina augt. Bet tā ir gara, ne matērijas bērns. Materiālā kultūra samazina entropijas augšanu tāpat kā garīgā kultūra. Ja viena pozitīva, otra nevar būt negatīva. Tālāk, mēs nonākam pie kultūras sasniegumiem, kur diezgan grūti izšķirt, vai tie ierakstāmi gara vai materiālās kultūras inventāra grāmatā. Ja kāds riskē ar dzīvību, lai to izglābtu otram, mēs sakām, ka glābējs ir augstas ētiskās kultūras cilvēks. Ja ķīmija kā pētnieka mūža darbs dod ārstniecības līdzekli, kas glābj neskaitāmiem cilvēkiem dzīvību, tad runājam par ķīmijas rūpniecības sasniegumu, t.i., materiālās kultūras ieguvumu. Bet cik tas pareizi? Ja nosusinātā purva vietā parādās ziedoša plava, vai tas neko nesaka mūsu daiļuma izjūtai? Ja modernā apgaismošanas ierīce dod uz skatuves lielas estētiskas nozīmes gaismas efektu vai liek vakarā brīnišķīgi mirdzēt Brīvības piemineklī, vai šī ierīce pieder tikai materiālajai kultūrai? Ja lielā 5 m caurmēra lēca, ko Amerikā taisa lielākajam pasaules teleskopam, dos iespēju ieskatīties jaunās pasaulēs miljonu gaismas gadu tālumā un tur izlasīt jaunas ziņas par kosma likteņiem, vai šīs tehnikas sasniegums būs materiālās vai gara kultūras ieguvums? Ja lauksaimniecības mašīnas atvieglo zemkopja darbu un tā izgādā viņam laiku savas sētas izdalīšanai, vai ar šo materiālās kultūras ieguvumu nav veicināta gara kultūras attīstība? Nav saskaitāmi gadījumi, kur grūti novilkt robežu materiālās un gara kultūras starpā.

Bet materiālajā kultūrā taču saskata kultūras, saimnieciskās un visu citu krīzu cēloni ar bezdarba postu un dzīves tukšuma sekām! Šīs parādības nav nekas cits kā nepareizas saimnieciskās organizācijas rezultāts. To tulkojums tātad pavism dabiski iekļaujas mūsu zīmētajā ainā. Materiālo vērtību nevar būt par daudz. Ja to rastos pārpilnība, tad radošais darbs pavirzās uz gara kultūras novadu. Varētu pat teikt, ka visu pārejošo grūtību vēsturiskā jēga ir pamudināt cilvēci meklēt pilnīgāku saimnieciskās organizācijas stāvokli nekā līdzšinējais. Un tiesām, visās kultūras zemēs redzam vēl nepiedzīvoti intensīvu darbību saimniecības organizācijā.

Dabas likumu gaismā tātad vienmēr vairāk zūd robeža starp gara un materiālās kultūras novadiem. Mainās arī attiecības dabzinātņu un gara zinātņu starpā, kas bija naidīgi nostājušās vienas pret otrām. Tas nozīmē arī jaunu posmu kultūras attīstībā. Mūsdien dabzinātnes nemaz nemēģina noliegt, ka atziņas var iegūt arī citādā ceļā kā ar pieredzi, prātu un logiskiem secinājumiem, bet par visām lietām nostāda jaunās attiecībās garu un pārpalikušo matēriju. Bet nav arī tādas varas, kas varētu aizliegt prātam dzities pēc visu parādību izprašanas un viņu sakāribu noskaidrošanas. Šī tiesīsme garam būtiska, un tās ierobežošana jeb cīņa ar to būtu kultūru radošo spēku apkarošana, tā veicinātu entropijas augšanu.

Uzmeklēsim vēl mūsu ainā vietu demokrātismam, internacionālismam un nacionālai valstij. Ar demokrātismu mēģinājām nodibināt tautvaldību. Tas neizdevās. Mūsu ainā demokrātisms ir spēka un varas izkliedēšana, decentralizācija, kas vairo entropiju. Tāpēc redzam gluži dabiski partiju parlamentā radošo spēku sabrukumu un valsts varu darba nespējīgu. Mūsu Saeimai sākumā bija zināms daudzums darba spējīgas enerģijas no brīvības cīņām atnestā nacionālisma veidā, kas, dezorganizācijai augot, izzuda.

Internacionālisms no termodinamikas viedokļa apmēram tas pats, kas vienā tīrumā kopā sasētie rudzi, mieži, auzas, lini un kartupeļi. Ja kviešos iekļuvusi rudzu sēkla, mēs rudzus tīrumā ravējam laukā. Bet internacionālisti gribēja sajaukt visas kultūras kopā. Tā būtu vislielākā dezorganizācija un kultūras beigas. Nacionālās valsts radišana tāpēc nozīmē vislielāko garīgās enerģijas sprieguma kāpinājumu, kam atbilst visspožākais kultūras radišanas posms.

Šajā augstā sprieguma stāvokli latviešu zemi un tautu nostādījuši tās patstāvības un brīvības izcīnītāji. Tas tautas vadoņu radošā gara vislielākais cilvēkam iespējamais organizētājs darbs: svešas varas piejaukuma izravēšana no mūsu zemes, valsts atrīvošana no lejup slīdošā demokrātisma un visu nacionālo spēku apvienošana vienā radošā organismā. Šajā augstākās organizācijas stāvoklī visa tauta tad arī piedalās kultūras vērtību radišanā.

Relīģijas atziņas, kurās kultūras vērtības sasniedz savu vainagojumu, māca mums par gara dievišķīgo sākumu. Mūsu zinātniskais skatījums rādīja mums visas kultūras celtnes viengabalainību. Kultūra ir uzvara gara cīņā pret entropijas augšanu, gigantisks pretpēks iznīcības tieksmēm pasaules norisē. Kā ikviena cīņa, tā prasa visu spēku piepūlējumu un pašuzupurēšanos. Bet ikviens panākums šajā cīņā, katrs solis uz priekšu šajā virzienā dievišķīgās gaismas apspīdēts un sniedz augstāko svētlaimi – radīšanas prieku. Mūsu viengabalainā kultūras aina liek mums aizmirst neauglīgo strīdu par materiālo un gara kultūru. Vēstures posms, kas iestājies mūsu zemē un tautas dzīvē, aicina mūs visus radīt kultūras vērtības. Tas tikpat labi iespējams valstsvīra kabinetā, mākslinieka darbnīcā, zinātnieka laboratorijā kā visas kultūras pamata licēja zemkopja darbā. Kultūras sasniegumi ir no celmiem iztīrītais tīrums un plava, nosusinātais purvs, izbūvētais celš, izdaiļotā sēta, veselīgās ģimenes dzīves izkopšana, bērnos uz darbu un zemi ieaudzinātā mīlestība, saskaņā noorganizētā kopdarbība, zinātnes atziņas, tehnikas atvieglojumi cilvēka darbam, dailliteratūra un gleznām un tēliem greznotās celtnes, savas patstāvības drošības un mierīga darba iespējas sajūta un gavilējošā dziesma par mūžīgās latviešu tautas skaistā dārzā pārvērsto latviešu zemi.

Priekšslasījums Zemnieku dienā
1936. gada 7. martā